

TALABA- YOSHLARDA MA'NAVY-AXLOQIY OMILLARNING YUKSALTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Abdullaev Bahodir Ismailovich

Urganch davlat universiteti tadqiqotchisi

Urganch Ranch texnologiya

universiteti dekan o'rinbosari

+998 97 525 42 14

bahodirabdullayev@gmail.com

O'zbekiston, Xorazm viloyati Urganch shahri

Annotatsiya: Ushbu maqolada har bir shaxsning jamiyatda mavjud bo'lgan yurish turish, xulq, odob, muomala va munosabat qoidalariga rioya qilishi axloqlilikning belgisi ekanligi, hamda bu boradagi an'ana va qadriyatlardan chekinish yoki ularni e'tiborga olmaslik esa axloqsizlik deb baholanishi ochib berilgan.

Kalit so'z: ma'naviy taraqqiyot, ilmiy texnik izlanishlar, ijtimoiy adolat, ideal jamiyat, komil inson, yuksak ma'naviyat, insonparvarlik, vatanparvarlik, iymon e'tiqod, go'zal xulq va atvor, jamoaviylik, inoqlik, kamtarlik, saxovatpeshalik, tinchliksevarlik.

Abstract: In this article, it is revealed that every person's adherence to the rules of conduct, behavior, manners, behavior and attitude existing in the society is a sign of morality, and it is considered immoral to deviate from the traditions and values in this regard or to ignore them. .

Key words: spiritual development, scientific and technical research, social justice, ideal society, perfect human being, high spirituality, humanitarianism, patriotism, faith, good manners, collectivity, kindness, humility, generosity, peace-loving.

Ilmiy texnik bilimlar ham ma'naviy taraqqiyotning ob'ektiv qonunlari, talablari in'ikosidir. To'g'ri, ma'naviy merosimizda bu muammoni hal etishga o'rin topilmagan, ammo hozirgi davr ilmiy texnik izlanishlarni taqozo etadi; ijtimoiy hayotning barcha sohalarida ilmiy texnik inqilob yutuqlaridan unumli foydalanish zaruriyatga aylangan. Shubhasiz, xalqimiz ma'naviy merosida ulug'lanadigan ijtimoiy adolat, ideal jamiyat, komil inson, yuksak ma'naviyat, insonparvarlik, vatanparvarlik, iymon e'tiqod, go'zal xulq va atvor, jamoaviylik, inoqlik, kamtarlik, saxovatpeshalik, tinchliksevarlik, mehnatsevarlik, oilaparvarlik kabi fazilatlar o'lmas qadriyatlardir, ularni o'zlashtirish va yosh avlod qalbiga singdirish burchimiz. Biroq ijtimoiy taraqqiyotning ob'ektiv qonunlari, innovatsion rivojlanish talablari ma'naviy axloqiy omillar, mohiyatiga ko'ra, ajdodlarimiz yaratgan, ulardan meros bo'lib kelayotgan, xalqimiz va millatimiz mentaliteti, turmush tarzi, madaniy hayotidan joy olgan qadriyatlar hisoblanadi. Ularning turli manfaatlar va qiziqishlar bilan bog'liqligi ma'naviy axloqiy hayotda "men" va "biz" kategoriyalarini shakllantirgan. "Jamiyatda asrlar davomida shakllanib, rivojlanib kelgan marosimlar, an'analar, urf odatlar ham shaxs bilan jamoatchilik o'rtasida bo'ladigan axloqiy munosabatlarning ko'rinishi hisoblanadi. Shularga rioya qilish asosida individual "men" bilan kollektiv "biz" o'rtasidagi munosabatlar uyg'unlashadi" [1.79].

Ko'p adabiyotlarda Sharq ma'naviy axloqiy imperativlarida "biz" ustuvorlik qilishi ta'kidlanadi. Ushbu kommunitarizm an'ana darajasiga ko'tarilgani salbiy, konservativ hol emas, albatta. Ammo jamiyat taraqqiyotida hech qachon yo "men" yoki "biz" kategoriyasi mutlaq ustunlik qilmagan, ularni uyg'unlashtirmay yashash mumkin emas edi. To'g'ri, bu kategoriyalar, tasavvurlar o'rtasida ziddiyatlar bo'lishi tabiiy holdir. Chunki "shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar rivoji faqat mushtarakliklardangina iborat emas. Bu munosabatlarda ziddiyatlar ham bo'ladi. Bu ziddiyatlarning asosi shaxs bilan jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni anglash va shakllantirishdagi nomutanosiblikdir. Shaxs bu alohida odam. Jamiyat esa ana shunday alohida odamlarning muayyan maqsadlar asosida shakllangan birligidir. Ziddiyatlar jamiyat shaxsni, shaxs jamiyatni anglamasligi natijasida sodir bo'ladi. Shaxsiy xudbinlik yoki, aksincha, shaxs manfaatlarini butunlay soyada qoldirish natijasida yuzaga keladigan ziddiyatlar katta ijtimoiy fojealarga ham masalan, ikki marta Nobel mukofotiga sazovor bo'lgan Mariya Kyuri Skladovskaya hayotini oling. Betakror ilmiy qobiliyat egasi, daho ijodkor o'z qiziqishlariga, izlanishlariga shunchalik berilganki, hatto ayolda hech bo'lmaganida uchta to'rtta kuylak bo'lishi kerakligini o'yiga ham keltirmaydi. Uning "men"ni poloniya, radiy izlashda. U ushbu izlanishlarida mudom yakka qolishni istaydi. Eri, Per Kyuri, u ham Nobel mukofoti sovrindori, bilan hamkorligigina unga huzur, hayotidan qoniqish beradi. Buni ijodiy (ijobiy) egoizm deyish mumkin, ammo baribir egoizm-da [2]. Buyuk ijodkorlarning ko'pchiligi u yoki bu qusurlarga, o'z "men"ni ulug'lashdek takabburlikka berilishgan [3]. Innovatsion tafakkurda ijod talvasasiga berilish uchraydi, ammo bu ham chin ixtirochilarga xosdir. Yangilik yaratish dardi va zavqi "men"ni faollashtiradi, uni goho yon atrofdagilarga raqib qilib qo'yadi. Katta ijodkorlardagi odamovilik, davralarni, olomoni va hashamlarni yoqtirmaslik shu sabablidir. Bu xislatlarni Beruniy, Ibn Sino, mutasavvuflarda ham uchratamiz. "Men" faqat g'arb ijodkorlarigagina taalluqli emas, uni deyarli barcha yirik shaxslar fazilatlarida kuzatamiz. Biroq Sharq an'analari "men"ni mudom o'ziga imtisol etib kelgan, "biz" doirasidan chiqish hatto o'ta qobiliyatli shaxslarda ham kamdan kam uchraydi. Bizning fikrimizcha, shu o'rinda Sharqda ilmiy texnik tafakkur etarli rivojlanmaganining boisi yotadi. Bu hatto E.Yusupovning quyidagi o'rinli fikrlarida ham ko'zga tashlanadi: "Ijtimoiy axloqiy burch va mas'uliyat, deb yozadi hurmatli olimimiz, ba'zan insonning shaxsiy manfaatlariga zid kelib qoladi. Inson ba'zan ijtimoiy axloqiy burch va mas'uliyatning bir qismi bo'lgan an'analari, urf odatlarni ham chetlab o'tishga intiladi. Ijtimoiy muammolar doirasida muayyan an'analarni chetlab o'tishga intilish hissiyot va ehtiroslar ta'sirida bo'lgan yoshlarda ko'proq uchraydi. Ular ba'zan muayyan ijtimoiy, axloqiy muhitga moslashishdan ko'ra, uni o'ziga moslashtirishga moyil bo'ladilar. Sevgi, muhabbat bobida ham ba'zan ota ona, jamoatchilik fikrini e'tiborga olmay o'z niyatiga etishga intilish hollari bo'ladi, hissiyotlar ba'zan kishini to'g'ri yo'ldan ozdirib yuboradi. Ba'zi odamlar jamoatchilik fikri bilan shaxsiy manfaatlar o'rtasidagi ziddiyatlarni hal etish yo'llarini topa olmaganida o'z joniga qasd qilishga qadar etib boradi". [4.79]. Olimning fikrlaridan ma'lum bo'ladiki, yoshlarning ma'naviy hayoti jamoatchilik fikriga muvofiq kelishi, "biz" talablarining in'ikosi bo'lishi kerak. Shaxsiy manfaatlarni jamoatchilikka baxsh etish ma'naviy kamolot belgisi sifatida qaraladi. Sharqona traditsionalizm shaxsning o'z doirasidan tashqariga chiqishiga yo'l

bermaydi, uni ma'naviy axloqiy imperativlar chegarasida ushlab turadi. Bu yaxshimi yoki salbiy holmi? Ijobiy hol bo'lsa, yaxshi jihatlari nimalardan iborat, agar salbiy hodisa bo'lsa, bu jihatlari nimalarda namoyon bo'ladi? Bu jihatlarning mavzuga, innovatsion tafakkurga nima aloqasi bor? Birinchi savol bo'yicha akademik E.Yusupov quyidagi fikrlarni bildiradi: "Axloq, deb yozadi olimimiz, har bir shaxs o'zini boshqalar oldida burchli va mas'uliyatli deb his qilishining natijasidir. Shunga asoslanib axloqiy kamolot inson o'z hayoti, faoliyati jarayonida asrlar davomida shakllanib kelgan ma'naviy qadriyatlarni anglashi, ularga tayanishi va rivojlantirishidir deb xulosa qilish mumkin. Asosiy masala har bir xalq qanday axloqiy merosga ega ekanligidagina emas, balki yangi avlodlar ularga qay darajada amal qilayotgani va rivojlantirayotganidadir. Shu sababli ham har bir shaxs jamiyatda mavjud bo'lgan yurish turish, xulq odob, muomala va munosabat qoidalariga rioya qilishi axloqlilikning belgisi hisoblanib kelgan. Bu boradagi an'ana va qadriyatlardan chekinish yoki ularni e'tiborga olmaslik esa axloqsizlik deb baholangan. Axloqsizlik "men" bilan "biz" o'rtasidagi mutanosiblik buzilishi, ziddiyat paydo bo'lishidir" [5.80]. Ma'lum bo'ladiki, asrlar davomida shakllangan qadriyatlar shaxs xatti harakatlarini belgilab beradi, ularga amal qilish axloqlilik, ularni buzish axloqsizlik sifatida baholanadi. "Men" bilan "biz" o'rtasidagi asrlar davomida o'rnatilgan mutanosiblik buzilishi mumkin bo'lmagan qat'iy axloqiy imperativga aylantiriladi. Ma'naviy axloqiy nuqtai nazardan bu fikr e'tiborlidir, biroq uni insonning barcha xatti harakatlariga, shu jumladan, ijodiy faoliyatiga, innovatsion izlanishlariga ham ko'chirish xavfi mavjuddir. Agar Sharqda insonning deyarli barcha faoliyati ma'naviy axloqiy imperativlarga muvofiq o'lchanib kelganini eslasak yuqorida xavf asossiz emasligini payqaymiz. Shu bilan birga mazkur fikrning, ma'naviy axloqiy imperativning ijobiy tomoni ham mavjud. G'arbda ro'y bergan ilmiy texnik inqilob asrlar davomida shakllangan an'analarni rad etdi, insonning intellektual kuchini, ilmiy salohiyatini ijtimoiy taraqqiyotni ta'minlovchi yagona omil deb bildi. Natijada G'arb sivilizatsiyasi ulkan yutuqlarni qo'lga kiritdi, insonni tabiiy muhitga mutelikdan xalos qildi, turmushini farovon, fikrini erkin va imkoniyatlarini keng, rang barang va zavqli qildi. Ammo G'arb asosiy qadriyat sifatida sig'inadigan boylik, pul, farovonlik, E.Fromm e'tirofiga ko'ra, "dunyoni ag'dar to'ntar qiluvchi, barcha tabiiy narsalarni va inson sifatlarini o'zgartiruvchi va yakson qiluvchi universal vajlarga aylandi" [6.315]. Bunda ilmiy texnik inqilob va u tug'dirgan hayotiy ideallar, turmush va fikrlash tarzi muhim rol o'ynadi. Ilmiy texnik inqilobning global ekologik, demografik, ma'naviy inqirozlarni keltirib chiqargani esa umume'tirof etilgan va u insoniyatni halokat yoqasiga olib kelib qo'ygan. Ilmiy texnik tafakkurni rivojlantirishga mukkasidan ketib berilishning ushbu fojiali oqibatlari innovatsion taraqqiyotga ko'chmasligi zarur. Buni avvalo ma'naviy axloqiy an'nalarimiz, Sharqona traditsionalizm to'xtatishi, oldini olishi mumkin. Ma'naviy axloqiy imperativlar bilan innovatsion tafakkur o'rtasidagi dialektik aloqalarning shartligi aynan shu joyda namoyon bo'ladi. Bu yuqoridagi birinchi hamda ikkinchi savolga javobdir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, "Hayotda axloq manfaatga emas, balki manfaat axloqqa bo'sunishi lozim. Agar manfaat axloqdan ustun deb qaralsa, kishilar barchaga ayon bo'lgan oddiy haqiqatni ham inkor etish yo'liga o'tib oladilar. Odamzod orasida shundaylar bo'lgan, bundan keyin ham bo'ladi. Tarbiyaviy ishlarning dolzarbligi ham

shunday sabablar bilan belgilanadi”.[7. 81] Ilmiy texnik tafakkur, kashfiyotlar ma’lum bir manfaatlar nuqtai nazaridan amalga oshirilishi kuzatiladi. Yirik metsenatlar u yoki bu ilmiy texnik ixtirolarni qo‘llab quvvatlaganlarida o‘zining moddiy imkoniyatlarini kengaytirishni ko‘zlaydilar. Bu intellektual dunyoda keng tarqalgan an’anadir. Demak, innovatsion kashfiyotlarning umumma’naviy axloqiy imperativlarga, talablarga zid kelish xavfi mavjud. Metsenatlar manfaatlarining umumma’naviy imperativlar, talablardan ustun kelishi jamiyatdagi barqarorlikka, ittifoqqa va adolat tamoyillariga bir kunmas bir kuni zid keladi, bu ijtimoiy hayotda bezovtalik uyg‘otmay qolmaydi.

Adabiyotlarning ro‘yxati:

1. Yusupov E. Inson kamolotining ma’naviy asoslari. Toshkent: Universitet, 1998. 79 b.
2. Qarang: Kyuri Ye.Mariya Kyuri. Perevod s frans. Izd. 3 e. Moskva: Atomizdat, 1973.
3. Qarang: Таупные strasti velikix. Moskva: AST: Zebra Ye, 2008.
4. Yusupov E. Inson kamolotining ma’naviy asoslari. Toshkent: Universitet, 1998. 79 b.
5. O‘sha asar. 80 b.
6. Qarang: Fromm E. Iskusstvo быт. Moskva: AST, 2014. S.315
7. Yusupov E. Inson kamolotining ma’naviy asoslari. Toshkent: Universitet, 1998. 81 b.